

Роль семейных традиций в дошкольном образовании резюме

Роль семьи в воспитании дошкольника напрямую связана с надлежащим распространением семейных традиций воспитания как ответственных и морально воспитательных детей. Роль семьи как традиции в семье незаменима, когда дети морально сильны, тверды и терпимы. Семья защищает и укрепляет традиции и семейные традиции.

The role of family traditions in preschool education summary

The role of the family in the upbringing of a preschooler is directly related to the proper propagation of family traditions of growing up as responsible and morally upbringing children. The role of family and the qualities as a tradition in that family is indispensable for children to become morally strong, firm and tolerant. Family protects and strengthens traditions and family traditions.

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN HUMANİZM RUHUNDA TƏRBIYƏSİNİN VASİTƏ VƏ YOLLARI

Vüsalə Əliyeva,

ADPU-nun müəllimi, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: vusale2000@gmail.com

Açar sözlər: məktəbəqədər müəssisə, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar, tərbiyə, humanizm, humanizm tərbiyəsi;

Ключевые слова: детский сад; дошкольное, воспитание, гуманизм, воспитание гуманизма;

Key words: kindergarten; preschool, education, humanism, education of humanism.

Müasir dövrdə məktəbəqədər müəssisələrdə aparılan şəxsiyyətyönlü təhsilin əsas prinsiplərindən biri humanistləşdirmədir. Bu prinsipin əsasını məktəbəqədər müəssisə, cəmiyyət və ailənin birgə əməkdaşlığı təşkil edir. Humanizm prinsipi yalnız demokratikləşdirilmiş təhsil proqramında öz əksini tapmır. Demokratikləşdirilmiş təlim həm də uşaqların gələcəkdə cəmiyyətdə öz layiqli yerlərini tutmalarına, dünyagörüşlərinin formalaşmasına şərait yaradır. Ümumiyyətlə, demo-

kratik təhsildən əsas məqsəd mövcud cəmiyyətin tələblərinə uyğun vətəndaş tərbiyə etmək və şagirdləri ictimai həyata hazırlamaqdır.

Humanizm prinsipi tərbiyəçidən tələb edir ki, uşaqlara daha xoş, dəstəkləyici, ruhlandırıcı münasibət bəsləsin. Təlim prosesində humanizm o vaxt mümkündür ki, tərəflər arasında (tərbiyəçi-uşaq, uşaq-uşaq) inam, hörmət, dostluq və məhəbbət olsun. Bu prinsiplərə əməl etmədən məşğələdə əməkdaşlıqdan danışmaq olmaz. Bunlar humanistləşdirmə və demokratikləşdirmə prosesinin əsas şərtləridir. Beləliklə, aydın olur ki, müasir məşğələ təhsil islahatının prinsipləri üzərində qurulur.

Araşdırmalar göstərir ki, uşağın oxuya və yazı bilməsi dünyagörüşünün formalaşmasına güclü təsir göstərir. Təbii ki, uşaqların əksəriyyəti bu bacarıqlara məktəbdə yiyələnirlər. Unutmaq olmaz ki, insanın formalaşmasının əsasını həyatının ilk 6 ili təşkil edir. Bu müddət isə məktəbəqədər təhsil dövrünə təsadüf edir. Uşaqda təhsilə həvəs yaratmaq tərbiyəçi və valideynlərin əsas borcudur. Əgər uşaq ailədə daim kitab, qəzet, jurnal oxuyan valideynlərin əhatəsində böyüyərsə, bu, onda oxumaq həvəsini artırır. Beləliklə, ev şəraitinin və ailə üzvlərinin uşağın təlim həyatındakı fəallığında və məktəbə getmək həvəsinin yaranmasında çox əhəmiyyəti var.

Məşğələ prosesində uşaqlarda humanizmin formalaşdırılmasında tərbiyəçi amili ilə yanaşı, valideynlərin də özünəməxsus yeri vardır. Təlimin uşaq həyatındakı yerini dərinləşdirmək və inkişaf etdirmək tərbiyəçidən asılıdır. Tərbiyəçi uşağın qarşısındakı məsuliyyət və öhdəlikləri valideynə başa salmalı, lazım olduqda məktəbəhazırlıq qruplarında keçilən hər mövzu üzrə

valideyni maarifləndirməlidir. Bu, təlim prosesində tələblərdə vahidlik prinsipinin gözlənilməsinə şərait yaradır. Yəni həm tərbiyəçi, həm də valideyn uşağa məsələyə eyni həll yolu ilə yanaşmağı göstərməlidirlər.

İslahatların aparıldığı dövrdə təlim-tərbiyə işlərinin, məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində tərbiyəçi-uşaq, uşaq-uşaq, tərbiyəçi-valideyn, valideyn-uşaq münasibətlərinin düzgün qurulması vacibdir. Bu problem kurikulumun əsas tələbi olan “uşaqlara həyati bilik və bacarıqların verilməsi”ndən ibarətdir.

Cəmiyyətdə informasiyanın bolluğu, bəzi hallarda insanlararası münasibətlərdə müəyyən problemlərin meydana çıxması hər bir şəxsin, ilk növbədə, konkret həyati bilik və bacarıqlara yiyələnməsini, dövrün tələblərinə uyğun, müstəqil mövqeyə malik olmasını, Azərbaycan dövlətçiliyini inkişaf etdirmək üçün zəruri səriştəlilikləri qazanmasını tələb edir. Bütün bunların təməli kiçik yaşlardan qoyulur. Uşaqların daim münasibətli ailədə böyümələri, valideynlərin sərt münasibətləri, bağçada tərbiyəçilərin bəzilərinin laqeyd, düzgün olmayan (təhqir etmək, döymək və s.) münasibət qurmaları uşaqlarda paxıllıq, nifrət, inamsızlıq kimi hisslərin formalaşmasına səbəb olur. Bu da təbii ki, uşaqların həm təlimə marağının zəifləməsinə, həm də gələcəkdə onlar üçün böyük problemlərin yaranmasına təsir göstərir. Məhz buna görə də məktəbəqədər təhsil müəssisələrində bu münasibətlərə daim diqqət yetirilməsi vacibdir.

Məşğələ prosesində humanizm dedikdə, daha çox öhdəlikli cəlb olunma, qarşılıqlı fəaliyyət başa düşülür. Uşaqlar birgə fəaliyyət zamanı müəyyən məsuliyyət daşıyır, həm də bütün fəaliyyət prosesində əməkdaşlıq edə bilirlər.

Təcrübə göstərir ki, tərbiyə prosesində humanizm prinsipinin tətbiqi zamanı yüksək səviyyəli nəticələrin əldə olunması ilk növbədə tərbiyəçidən asılıdır. Tərbiyəçi bu problemin mahiyyətinə dərinlən bələd olmalı, respublikada həyata keçirilən təhsil islahatlarının tələblərini nəzərə almalıdır. Tərbiyəçi üçün vacib olan əsas qabiliyyətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) elmi biliklər; 2) dünyagörüşü; 3) uşaqlara yanaşma tərz; 4) öyrətmə bacarığı; 5) şəxsi keyfiyyətlər.

Humanizm prinsipi üzərində qurulan məşğələdə uşaqların həm marağı, fəallığı, həm də insanlıq üçün gərəkli keyfiyyətlərin nəzərə alınması vacibdir.

Uşaqlarda qorxu, stress kimi psixoloji proseslər daha sürətlə yarandığından onların öyrənmə fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Tərbiyəçi məşğələdə humanist, demokratik və əməkdaşlıq mühiti yaratmağı bacarmalıdır ki, psixoloji gərginliyin yaranmasının qarşısını ala bilsin. Tərbiyəçi əməkdaşlıqla yanaşı, uşaqlar arasında sağlam rəqabət yaratmağı da bacarmalıdır. Humanist mühitdə böyüyən və sağlam rəqabətin nə olduğunu anlayan uşaqlar xalqın parlaq gələcəyidir.

Məşğələ prosesində tərbiyəçi uşaqlarda inam hissi yaratmalıdır, yəni o, uşaqlara onların hər hansı tapşırığın öhdəsindən gələ biləcəklərinə inandığını hiss etdirməlidir. Bu zaman uşaqlar fəallaşır və problemi daha məqsədli həll etməyə çalışırlar.

Uşaqların öyrənmə fəaliyyəti elə təşkil olunmalıdır ki, bütün qrupun işi fərdlərin müvəffəqiyyəti, müştərək uğuru kimi ortaya çıxsın. Humanizm prinsipinə əsaslanan bu prosesdə tərbiyəçi uşaqların inkişafına təkan verdiyi kimi, onlar da tərbiyəçinin fəaliyyətini nizamlayırlar.

Fəaliyyətində humanizm prinsipini əsas götürən tərbiyəçi uşaqların psixi, fiziki inkişafına düzgün təsir göstərməklə yanaşı, sosial inkişafına da imkan yaradır. Biliklərə sərbəst yiyələnmək, onları nümayiş etdirmək, yoldaşlarının fikrinə hörmətlə yanaşmaq və s. bu kimi cəhətlər uşağın sosial inkişafını sürətləndirir.

Tərbiyəçi uşaqlarla əməkdaşlıq qurduqda onun fərdi xüsusiyyətlərini, təlim maraqlarını və tərbiyəvi amillərinin rolunu nəzərə almalıdır. Professor Ə. Ağayev yazırdı: “Hər bir fəal, işgüzar Azərbaycan müəllimi (tərbiyəçi) şagirdlərin sosial şəraitini, ictimai mühitini, milli mentalitetini, adət-ənənələrimizi, fənnin, mövzunun fundamentallığını və ya praktikliyini, fənlərarası əlaqəni, hətta biliklərin inteqrasiyasını, yaş və anlam, həyat təcrübəsi səviyyəsini, pedaqoji-metodik, psixoloji-iradi xüsusiyyətləri nəzərə almalı, prosesin təşkilinə yaradıcı yanaşmalıdır”. [2]

Təcrübə göstərir ki, problem baxımından məşğələ mühitini üç kateqoriyaya – yarış, fərdi və qrup əməkdaşlığına ayırmaq olar.

1. **Yarış** – bəzi uşaqların qalib gəldikləri zaman digərlərinin məğlub olduqları, kimin ən yaxşı olduğunu üzə çıxarmaq üçün şagirdlərin bir-biri ilə bəhsə girdikləri təlim mühitidir. Bu təlim mühitinin həyata keçirilməsi zamanı aşağıdakı xüsusiyyətlər üzə çıxır:

- Uşaqlar *qalib gəlmək və məğlub olmaq* anlayışını başa düşür və qəbul edirlər.
- Digər uşaqlarla sağlam rəqabət aparırlar.
- Qiymətləndirmə fərdi aparılır.
- Təربiyəçi yarış prosesində mühüm metodları istiqamətləndirir.

2. **Fərdi** təlim mühitində uşaq öz yoldaşlarının fəaliyyəti ilə maraqlanmır, məqsədinə çatmaq üçün fərdi fəaliyyət göstərir. Təlim mühitində aşağıdakı xüsusiyyətlər üzə çıxır:

- Uşaqlar müstəqil fəaliyyət göstərirlər.
- Uşağın rəqibi özüdür.
- Uşağın yoldaşları ilə birgə fəaliyyəti imkansızdır.
- Məşğələnin məqsədi hər bir uşağın bilik səviyyəsini öyrənməkdir.
- Məqsədinə çatmaq üçün fərdi çalışır.
- Qiymətləndirmə fərdidir və digər nəticələrlə müqayisə olunmur.
- Təربiyəçi kömək edən, dəstəkləyəndir.

3. Nəticəyə əsasən, qrup üzvlərinin ya birlikdə qalib gəldikləri, ya da məğlub olduqları, ortaq məqsədlər ətrafında bərabər fəaliyyət tələb edən, **qrup əməkdaşlığına** əsaslanan təlim mühitidir. Bu prosesdə aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınır:

- Məqsəd hər uşaq üçün əsas olaraq göstərilir.
- Fərqli qabiliyyətləri, bacarıqları, mənimsəmə xüsusiyyətləri olan uşaqlara görə qruplar yaradılır, onlar burada biliklərə yiyələnirlər.
- Qruplarla məşğələnin məqsədinə nail olmaq fəaliyyəti daha asan həyata keçirilir.
- Hər bir uşaqdan yoldaşları ilə yaxşı münasibətdə olması tələb edilir.
- Fikirlər, ideyalar, düşüncələr paylaşılır.
- Qrup üzvləri həm məsuliyyət daşıyır və problemlə bağlı öz qrupuna kömək göstərir, həm də müqayisə aparır, dəstək vermək bacarığını nümayiş etdirirlər.
- Qiymətləndirmə zamanı qrup üzvlərinin qrupun fəaliyyətinə köməyi əsas götürülür.
- Qrupların uğurları bir-biri ilə müqayisə edilir. Uşaqların fərdi müvəffəqiyyəti isə müqayisə edilmir.
- Təربiyəçi kömək edən, dəstəkləyən, istiqamətləndirən, problemi yaradandır.

Bu məşğələ kateqoriyalarından göründüyü kimi, qrup əməkdaşlığı mühiti daha səmərəli və məqsədəuyğundur.

Məşğələ prosesində uşaq əməkdaşlığının qurulmasında qruplarla işin xüsusi yeri vardır. Qruplarla öyrənmə uşaqların ortaq məqsədə çatmaq üçün məsuliyyət daşımağa və bir-birindən öyrənmələrinə şərait yaradan məşğələ mühitidir. Öyrənmədə uğurun qiymətləndirilməsi tək-tək uşaqların deyil, qrupların müqayisə olunmasına əsaslanır.

Bildiyimiz kimi, məktəbəqədər müəssisədə aşılanan münasibətləri insan sonrakı illərdə cəmiyyət həyatına tətbiq edir. Bu istiqamətdə təربiyəçi–uşaq münasibətlərinin humanistləşdirilməsi günün tələbi kimi ön plana çəkilir.

Humanizm prinsipinin riayət olunmadığı məşğələ prosesində uşaqlarda özünə inamsızlıq, qorxu, stress, çətinlikdən qaçmaq, ünsiyyətsizlik, məsuliyyətsizlik, təlimdə geridə qalma və s. bir sıra mənfi xüsusiyyətlər formalaşır. Bütün bunlar uşaqların təlim müvəffəqiyyətlərinin və cəmiyyət üçün yararlı şəxsiyyət kimi formalaşmalarının qarşısını alır.

Təربiyəçi təkcə qrupla, məşğələ prosesində deyil, valideynlərlə də əməkdaşlıq etməyi bacarmalıdır, çünki uşağın psixoloji inkişafına mənfi təsir göstərən amillərdən biri də ailədə və

bağçada tələblərdə vahidlik prinsipinin gözlənilməməsidir. Bunun qarşısını almaq üçün tərbiyəçi çalışmalıdır ki, valideynlərlə geniş əməkdaşlıq aparsın.

Tərbiyəçi–valideyn əməkdaşlığı uşağın məsuliyyətini artırır. Belə əməkdaşlıq zamanı tərbiyəçi uşağın inkişafı üçün ailə vəziyyətini aydınlaşdırır.

Humanizm psixologiyasının liderlərindən biri olan K.Rocers tərbiyəçilərə təlim-tərbiyə prosesində uşaqların şəxsiyyətinə qayğıkeş münasibət göstərməyi məsləhət bilirdi. O, şəxsiyyət-yönlü təhsillə bağlı doqquz göstərici vermişdir. Bunlara akademik uğur, “Mən” konsepsiyası, bağçaya münasibət, kreativlik, konformizm, həyəcanlanma, nəzarətin azaldılması, əməkdaşlıq və təşəbbüskarlıq daxildir. Bu problemlə bağlı apardığı tədqiqatda o göstərir ki, təlim-tərbiyə prosesinin mərkəzində uşaq şəxsiyyətinin inkişafı dayanarsa, daha çox uğur qazanmaq mümkündür. Bu zaman uşaqların təlimə, bağçaya, tərbiyəçiyə maraqları artır və onlar məşğələdə sərbəst münasibət və əməkdaşlıq qururlar, nitqləri inkişaf edir.

Prof. Əjdər Ağayev təhsilin demokratikləşdirilməsi və humanistləşdirilməsini üç istiqamətdə təhlil etmişdir:

1) təhsilin idarə edilməsində –təhsilin, təlim-tərbiyə prosesinin təşkili, həyata keçirilməsinə nəzarət və rəhbərlikdə;

2) təlim prosesinin təşkili və həyata keçirilməsində (tədris planlarında, proqram və dərslərlərdə, müəllim-şagird münasibətlərində, müəllimin ünsiyyəti və davranışında, hökmlərində, meyl və maraqların, qabiliyyətlərin nəzərə alınmasında, düzgün qiymətləndirilməsində, təlimin prinsip və metodlarının məqsədyönlü seçilməsində, ayrı-ayrı fənlərin imkanlarından səmərəli istifadə edilməsində);

3) tərbiyə prosesinin təşkili və tərbiyəvi tədbirlərin həyata keçirilməsində bu istiqamətlər eyni zamanda bir-biri ilə sıx əlaqədə, qarşılıqlı tamamlama vəhdətində nəzərdə tutulur (2, səh.11)

Təhsilin humanistləşdirilməsi tələb edir ki, məşğələ prosesində bütün uşaqların şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşılmalı, heç bir halda onların ləyaqət təhqir olunmamalıdır. Uşaqların fiziki və psixi fəallığının, müstəqillik və təşəbbüskarlığının inkişaf etdirilməsinə təlim-tərbiyə prosesində şərait yaradılmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Mehrabov A.O., Abbasov Ə., ZeynalovZ., Həsənov R. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı: “Mütərcim”, 2006.
2. Ağayev Ə.Ə. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı: “Adiloğlu”, 2006.
3. Mehrabov A.O. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri. Bakı: “Mütərcim”, 2007.
4. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Bakı: “Nurlan”, 2007.
5. Əlizadə H.Ə. Tərbiyənin demoqrafik problemləri. Bakı: “Maarif”, 1993.
6. Nəzərov A., Məmmədov R. Pedaqoji ustalıq (mühazirə xülasələri). Bakı: “Müəllim”, 2008.
7. Səliyev Ə. Müəllim – şagird münasibətləri haqqında. Bakı: “Maarif”, 1981.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ И СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ ГУМАНИЗМА У ДОШКОЛЬНИКОВ.

резюме

В статье отражается демократизированный образовательный анализ принципа сотрудничества. Демократизированное обучение создает возможности для детей формировать свои взгляды на общество и формировать их взгляды на будущее. Основой принципа гуманизма является сотрудничество садовода, общества и семьи.

Еще важнее следовать принципу гуманизма в процессе обучения. Потому что в процессе обучения дети нуждаются в большей заботе, искренности и уверенности в себе. Каждый ребенок играет большую роль в процессе обучения, если к нему относятся с уважением, вниманием и заботой.

EFFICIENCY AND METHODS OF TRAINING IN HUMANISM OF PRESCHOOL CHILDREN.

summary

The article reflects the democratized education analysis of the principle of cooperation. Democratized learning creates opportunities for children to shape their outlook in society and shape their outlook in the future. The basis of the principle of humanism is the cooperation of the gardener, society and the family.

It is important to follow the principle of humanism in the learning process. Because in the learning process children need more care, sincerity and self-confidence. Each child takes a great part in the learning process if he or she is treated with respect, attentiveness, and care.